

Ladislav BINAR
Opava

Spisovnost a obraznost

Dyáda fenoménu spisovnost a obraznost implikuje především mnohočetný způsob ovlivnění spisovného komunikátu modely obraznosti, jakkoli různorodými a frekventovanými. Jde tedy o to, jakým způsobem a zda vůbec obrazný prvek či útvar přináší signifikantní stylové přídatné znaky a jak je spisovná struktura schopna je využívat. A dále: jak je model obraznosti lokalizován v systémové zástavbě jazyka a jaká je jeho dlouhodobá perspektiva v peripetiích celkového vývoje jazyka. A konečně: jak využívání takovéto výrazové metodiky ovlivňuje globální komunikativní úspěšnost ve složce intencionální vzhledem k efektivitě komunikační interakce se zřením k podavateli a příjemci a jak bude prefabrikováno paradigma obraznosti při vědeckém zkoumání a hodnocení národního jazyka na ose spisovnost/nepisovnost?

1. Podívejme se nejprve na komparativní hodnocení obou dyadických prvků z hlediska přirozenostního konceptu (Rusínová 1992). V tomto zorném poli většina obrazných modelů získává či posiluje svou širší komunikační zakotvenost (a tím i přirozený charakter), vzhledem k různorodým komunikačním oblastem, jejichž distinktivní rysy je „rehabilitují“ v komparaci s přirozenými (zde spisovnými) prvky, získávajíce tak jistou odlišnou realizační zakotvenost. Transparentní ikonika obraznostní rozestře nad konotovanými modely auru jakési „spisovné přirozenosti v zastoupení“, např. *Bushův projev odstartoval závody velmocí o »obydlení« Měsíce*.

2. Dotek obraznosti obdařuje spisovný komunikát také přidavným rysem tzv. mluvno sti. Jde o takové uspořádání fonických, morfolo- gických, lexikálních, syntaktických, kompozičních, příp. dalších

prostředků, aby „k posluchačovu rameni nepřilétali skřehotaví netopýři, ale holubice se srozumitelným poselstvím“ (F. Kožík, cit. podle Bozděch 1972).

Spisovné variety národního jazyka se vztahují jak k produktorovi, k interpretorovi, tak k příjemci sdělení (viz Bartošek 1993, Strahl 1993) a další. Domnívám se, že přes konfuznost obrazného výrazu může být mluvnost většiny takových modelů posílena, a to především ve stylové oblasti umělecké a publicistické. Uvedu některé příklady výrazně mluvných konotací: *Lodě se probojovávaly ledem i vlnami* (Elisabeth Mc.Gregorová, *Dítě ledu*) – *Vlaky nepatří do starého železa* (MFD 2004, 19.1.). Přitom nelze vysledovat specifická paradigmata mluvnosti obrazných komunikátů – dokladem je především kvantitativní výskyt zmnožené mluvnosti takovýchto modelů.

3. Méně problémové je tvrzení o častém ovlivňování komunikační kategorie intimity či expresivity spisovného výrazu obraznou konotací: *Vrtulník byl za tu dobu prostřílený jako řešeto*.

4. Zdá se rovněž, že obrazný model poněkud **zužuje** komunikační prostor, což znamená omezení informační potence komunikátu. Jinak řečeno: autor na rozdíl od kodifikované výrazovosti spisovné je posunován do jakési licitační nejistoty, je usměrňován od „totality“ spisovné informace k „demokracii obrazu“ – od institucionalizovaného sdělení k „postřížinám obrazu“ – a často také od pokrytectví meta- pravdy k očistné nejistotě.

5. Sféra obraznosti v komparaci s normovanou spisovností je daleko častějším prostředkem uplatnění různých forem vyjádření frazeologického, který komunikační systém výrazně obohacuje především o prvky výraziva lidového, např. různých rčení, pranostik apod. Lze dovodit fakt, že toto modulované výrazivo je takovýmto způsobem obohacováno vrstvou nespisovných prostředků s rozsáhlými možnostmi stylové diferenciaci: *Zadlužit se / udělat, zatnout, zarázít sekeru – Mluvit zcela otevřeně, říkat svůj názor (i nelichotivý) / nebrat si servítek (ubrousek) – Dychtivě poslouchá / hltá každé slovo – Instinktivně něco vytušit/ vytušit něco šestým smyslem – Udělat něco*

formálně či kompromisně / dělat něco, aby se vlk nažral a koza zůstala celá.

6. V porovnání s kodifikovanou spisovností je také relevantní stupeň synonymity výrazu, jenž významně zvyšuje odstíněnost komunikační situace. Sledujme tyto výrazové modely: *Nebýt nikomu nebezpečný / být úplný beránek, být dobrák od kosti, mít holubičí náтуру, nechat na sobě dříví štípat*. Vidíme jednoznačně, že obraznost v různě synonymní podobě jednak zvyšuje emocionální náboj textu, komunikační potenciál do určité míry umocňuje či „zlidšťuje“, přemáhající „pokrytectví“ jednoznačných pojmenování jedince nebo jeho informační deficit.

7. K citlivému vymezení komunikační situace kodifikovaného spisovného textu může obrazný faktor přispět i tím, že relativizuje prezentovanou stylovou oblast a umožňuje její posun do vyššího či nižšího stylu. Tím také posunuje a mění základní komunikační strukturu. V tomto případě se tato změna týká hlavně publicistického žánru, jíž obraznost může přisoudit statut jakési publicistiky „umělecké“ se všemi atributy tohoto žánru. Podobnou konotaci nacházíme někdy ve stylové oblasti prostě sdělovací (hovorové), kdy původní informační záměr kodifikované spisovné normy může být rovněž posunut do vyšší stylové polohy umělecké (umělecké prózy).

8. V kontextu tématu ještě připojím stručnou poznámku k souvislostem široce akceptované normy chování a pocítovaném napětí mezi normami jazykovými. V tomto pojetí se obraznost jeví jako vyjadřovací tendence nové doby (po roce 1989) realizující kultivovanější (v tomto smyslu formálnější) modely chování a vyjadřování (o tom psala např. Iva Nebeská) vesměs z důvodů pragmatických. Nové společenské souvislosti akcentují především informační (a tedy i komunikační) úspěšnost v duchu aktuálně sdílených hodnotových struktur. Výrazová obraznost je tak jakousi „šperkovnicí“ akceptovaného pozitivního postoje k integrované bohatosti a mnohostrannosti vlastního životního stylu. Tato forma postoje se

ovšem jeví (vzhledem k opačné tendenci ke sdílené spontánnosti a neformálnosti) jako méně častý model.

Pokusím se nyní o stručné shrnutí problematiky. Většina obrazných modelů, jak se domnívám, posiluje přirozenostní charakter a stupeň mluvnosti spisovného komunikátu. Ovlivňuje pozitivně komunikační kategorie intimity (či expresivity) a omezuje do jisté míry informační potenci spisovného textu. Fenomén obraznosti se uplatňuje často ve sféře frazeologického výraziva. V této souvislosti je v obrazných modelech relevantní stupeň synonymity výrazu, který výrazně ovlivňuje odstíněnost komunikačních situací a zároveň relativizuje prezentaci stylových oblastí s možností jejich posunů. Obraznost je v tomto smyslu tendencí nové doby (po roce 1989) realizující formálnější modely chování a vyjadřování.

Literatura

- Bartošek J., 1993, *Jazyk současné české politiky*, Olomouc.
Daneš F. a kol., 1997, *Jazyk na přelomu století*, Praha.
Haman A., 1999, *Úvod do studia literatury a interpretace díla*, Praha.
Jelínek M., 1996, *Kritérium systémovosti při kodifikaci spisovné normy*, [in:] *Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno.
Jelínek M. a kol., 1999, *Argumentace a umění komunikovat*, Brno.
Kořenský J., 1996, *Komunikační úspěšnost a spisovnost v různých typech řečových vztahů*, [in:] *Spisovnost a nespisovnost dnes*, red. R. Šrámek, Brno, s. 43–48.
Kořenský J. a kol., 1999, *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*, České Budějovice.
Mistrík J., 1989, *Štylistika*, Bratislava.
Rusínová Z., 1996, *Spisovnost a přirozenost v jazyce*, [in:] *Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno.
Rusínová Z., 1998, *Deminutiva a frazeologie*, [in:] *Jazyk a kultura vyjadřování*, Brno.
Strahl V., 2001, *Novinář před mikrofonem*, Praha.